

Maria Witkowska

"SOS" dla dziecka agresywnego

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (22-23), 338-343

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maria Witkowska

„SOS” dla dziecka agresywnego

Wprowadzenie

Zjawisko agresji stało się „elementem” współczesnego życia. Codzienne obserwujemy akty przemocy społecznej, od których nie są wolne żadne środowiska, niestety wzajemne kontaktowanie się ludzi w procesie edukacyjno-wychowawczym dzieci i młodzieży także nie jest pozbawione zachowań agresywnych.

Agresja według Z. Skornego to zachowanie występujące w formie ataku skierowanego przeciwko określonym osobom lub przedmiotom, wyrządzające szkody moralne lub materialne, będące wskutek tego przedmiotem dezaprobaty społecznej. Intencja szkodenia lub niszczenia, stymulująca funkcję gniewu, zawiści, nienawiści stanowi dodatkowe kryterium umożliwiające rozpoznawanie zachowania agresywnego¹.

Agresywność zmienia się na przestrzeni życia człowieka, wykazując największe nasilenie w młodości, dlatego bardzo istotnym jest prowadzenie właściwie procesu edukacyjno - wychowawczego od pierwszego roku pobytu w szkole, a najkorzystniej rozpocząć intencjonalne oddziaływanie pedagogizujące na rodziców przedszkolaków. Program pomocy dla dziecka agresywnego musi być wdrażany przez nauczyciela i rodziców.

System powstawania agresji nie jest do końca wyjaśniony. Zasadniczo wyróżnić można 3 teorie: popędu (Z. Freud, A. Adler), związku agresji z frustracją (J. Dolland), uczenie się agresji (A. Bandura, R.H. Walters). We wszystkich dominującym czynnikiem jest przemoc, pojawiają się bowiem dwie siły nie zrównoważone: słaby-silny, dziecko-rodzic, ofiara-agresor. Z uwagi na sposób manifestowania agresję dzieli się na słowną (werbalną), fizyczną, instrumentalną (w celu uzyskania dóbr dla siebie), emocjonalną (wyzwalającą się pod wpływem trudnych uczuć). Oprócz agresji jawnej wyróżnia się agresję ukrytą (wyobrażeniową).

Agresja u dzieci w młodszym wieku szkolnym jest wynikiem wrażeń i przeżyć, obserwacji przemocy i chęci jej naśladowania, obrony przed atakiem, braku umie-

---

¹ Z. Skorny, *Mechanizmy regulujące ludzkie działania*, PWN, Warszawa 1989.

jętności rozwiązywania konfliktów, małej samokontroli nad własnymi emocjami, niejasnymi umowami funkcjonującymi w grupie szkolnej lub środowisku rodzinnym, chęci bycia ważnym, osiągnięcia korzyści, a często też z nadpobudliwości.

Trudno zaprzeczyć, że przyczyną zachowań agresywnych może być niekontrolowane korzystanie z mediów przez dzieci, ale istnieją też przyczyny społeczne; brak przygotowania do roli ojca lub matki, chłód uczuciowy w rodzinie, brak empatii ze strony dorosłych. Zabiegani, pochłonięci pracą zawodową lub jej brakiem rodzice łatwo popadają we frustrację, a obiektem na którym daje się odreagować niepowodzenie życiowe, bądź zawodowe jest z reguły najmłodszy z domowników.

Program współpracy nauczyciela z rodzicami

Problem dziecka agresywnego dotyka prawie każdego nauczyciela, nasuwa się pytanie jak pomóc uczniowi, aby czuł się zrealizowany w zadaniach szkolnych i nie tylko, miał zapewnioną potrzebę bezpieczeństwa i znał smak sukcesu, a nie ciągle porażek i odrzucenia. Zachowania agresywne często napędzane są przez odczuwalny brak akceptacji ze strony klasy lub wychowawcy. Podstawą ustalenia wszelkiej terapii przez nauczyciela jest postawienie diagnozy (współ z psychologiem) i wytyczenie kierunku oddziaływania pedagogicznego. Na tym etapie przede wszystkim niezbędna jest budująca, rzeczowa, konsekwentna współpraca z domem ucznia. Tam powinien funkcjonować codzienny rytuał czynności, dziecku poświęca się czas, ale zapewnia też kontakt z rówieśnikami, w sytuacjach wyjątkowych korzysta się z porad psychologa, neurologa, psychiatry, wychowanie reguluje konsekwentnie przestrzegany i znany dziecku system kar i nagród, stwarza się optymalne warunki do samodzielnego rozwiązywania problemów, a udziela wsparcia gdy zachodzi taka potrzeba, podstawą oddziaływania jest bezwzględna akceptacja i rodzicielska miłość.

Przy czym należy pamiętać, że niemożliwe jest unikanie konfliktów, nie można też tłumić w sobie emocji, bowiem odbije się to na naszym zdrowiu. Istotne natomiast jest umiejętnie przedstawienie swych odczuć innym ludziom, aby jednak dziecko potrafiło tak postępować - przynajmniej na początku - i niezbędna kierownicza pomoc dorosłych².

Program dla nauczyciela

Zachowania agresywne podopiecznych stanowią również ogromne wezwanie dla nauczyciela. Podstawowe rozwiązanie daje udział w kursach, szkoleniach te-

---

² R. Portman, *Gry i zabawy przeciwko agresji*, Wydawnictwo JEDNOŚĆ, Kielce 1999.

matycznych i nauczycielskich grupach wsparcia. Jednak wiedza teoretyczna będzie martwa, gdy nie wdroży się jej do praktyki szkolnej. Często młody nauczyciel postawiony przed problemem agresji popełnia błędy, napędzając niepotrzebnie machinę „A”, dzieci uczą się na podstawie naszych słów i czynów, wychowawca musi reprezentować model nie agresywnego zachowania. Wspomaganie ucznia agresywnego, a raczej likwidacja takich zachowań wymaga od nauczyciela podjęcia pewnych rozwiązań. Podstawową sprawą jest dążenie do układu, gdy agresja nie daje agresorowi poczucia sukcesu (zwycięstwa nad ofiarą), w wyniku oddziaływań pedagogicznych ma prowadzić do strat i niepowodzeń. Wskazaniem są prowadzone dla uczniów treningi konstruktywnych działań w sytuacjach frustracyjnych, choć to trudne dla „pierwszaka”-pobudzają do autorefleksji, zachęcają do samodzielnego rozwiązywania zadań.

Pedagogika adaptacyjna podkreślała zdolność dzieci do receptywności i ilościowego wchłaniania, aktualny kierunek humanistyczny określa holistyczną wizję świata, a co za tym idzie preferuje w procesie edukacyjno-wychowawczym zasady podmiotowości, rozumianej jako aktywność która pochodzi z własnego wyboru, jest wyrazem poczucia sprawstwa i kontroli nad otoczeniem³. Nauczyciel wdrażający zasady podmiotowości zastępuje szkołę podającą-kształcąca, wyzwala aktywność podopiecznych, stosuje metody wspomagające dialog nauczyciela z wychowankiem, preferuje zasady twórcze, eliminuje czynniki lękotwórcze, stwarza każdemu dziecku szansę na sukces, zapobiega niepowodzeniom, przyjmuje życzliwą postawę wobec ucznia, idea podmiotowości jest naczelną nie tylko dla nauczyciela, ale i dla rodziców. O pełnym przestrzeganiu podmiotowości w stosunku do ucznia będziemy mówić tylko wtedy, gdy wszystkie elementy procesu kształcenia począwszy od zasad, poprzez cele, treści, metody, środki, formy, a skończywszy na ocenie ucznia będą urzeczywistniały tę zasadę.

Nauczyciele poszukujący owych rozwiązań często dokonują wglądu w siebie, określenia własnych ideałów zawodowych. Choć ideał jest nieosiągalny do jego prezentacji można przyjąć następujące wyznaczniki: empatia, etyka, odczucie panowania nad sobą, nad światem, posiadanie własnego planu życia, co umożliwi skuteczną działalność dla dobra innych ludzi, umiejętność dokonywania ustawicznej, trafnej diagnozy i prognozy wychowanków (to pozwala na ich indywidualne tempo uczenia się w kierunku rozwoju sprawności i kompetencji oraz pielęgnowanie uzdolnień), chęć do ciągłego doskonalenia się z uwagi na tempo rozwoju wielu gałęzi nauki i techniki, optymizm - ta cecha ułatwia pokonywanie trudności i rozwiązywanie problemów, kreatywność (tworzyć samemu i pozwalać twórco rozwiązać się wychowankom, organizując warunki środowiskowe), swoboda i kultura w kon-

---

³ A.Gurycka (red.), *Podmiotowość w doświadczeniach dzieci i młodzieży*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1989.

taktach z ludźmi, aby właściwie przebiegało współdziałanie w obszarze: dziecko (uczeń) - szkoła - rodzina.

Nauczyciel nie tylko musi umieć opanować agresję swoich podopiecznych, ale coraz częściej zaborczość, autokratyzm, przemoc słowną rodziców uczniów.

W zwalczaniu takich przejawów agresji pomocne są techniki psychoterapeutyczne, pozwalające na zwiększenie tolerancji na frustrację, uczące sposobów odregulowania. Przydatny jest trening asertywności, podczas którego uczymy się wyrażania emocji (pozytywnych i negatywnych) bez szkodenia osobie do której są kierowane. W ten sposób dążymy do zrealizowania swego celu, pomysłu, zadania - jednocześnie szanujemy swego partnera tak jak siebie. Jeśli nauczyciel prezentuje takie podejście do ucznia lub rodzica to znaczy, że pragnie mu zapewnić sprawiedliwe i kulturalne traktowanie, ochronić przed manipulacją, daje mu prawo do obrony własnego zdania, odważnego wyrażania opinii i uczuć, krzewi zasadę odpowiedzialności człowieka za własne uczucia, myśli i czyny, uznaje iż wszyscy mają prawo popełniać błędy i mówić: nie wiem, nie rozumiem, mnie to nie dotyczy. Takie umiejętności społeczne pozwalają na zaistnienie prawidłowych, zdrowych układów między nauczycielem, a uczniem, bądź rodzicem - nie ma dominacji, wykorzystywania⁴.

W kontaktach z ludźmi w obecnie trudnych warunkach ekonomiczno - społecznych szczególnie istotna jest inteligencja emocjonalna. Kładzie się nacisk na rozpoznawanie co kryje się w każdym z uczuć, podkreśla się odpowiedzialność za decyzje i działania oraz wywiązywanie się ze zobowiązań⁵. Empatia to kluczowa umiejętność, pozwala na rozumienie uczuć innych ludzi i niejednokrotnie akceptację lub przejmowanie ich punktu widzenia, ale też zrozumienie różnego podejścia do rzeczywistości. Człowiek inteligentny emocjonalnie potrafi ułożyć sobie prawidłowe stosunki z innymi ludźmi, „wysłuchuje się w nich”, jest pozytywnie pewien siebie, nie ma w nim złości, ani bierności, chce uczyć się sztuki współpracy, rozwiązywania konfliktów i dochodzenia do kompromisu.

Podsumowanie

Przedstawione rozważania mogą stanowić źródło wskazówek dla nauczycielskich działań terapeutycznych z dzieckiem agresywnym, ale sądzić należy, że dodatkowym problemem jest przeciążanie uczniów (szczególnie w okresie edukacji wczesnoszkolnej) obowiązkami, co powoduje brak czasu i możliwości realizacji zadań pozaszkolnych. Ciągły pośpiech, stawianie wymagań poza rozwojowe możliwości wychowanka, brak więzi emocjonalnej z dorosłymi dają rezultat w postaci

⁴ H. Hamer, *Klucz do efektywności nauczania*, VEDA, Warszawa 1994.

⁵ D. Goleman, *Inteligencja emocjonalna*, Media Rodzina, Poznań 1997.

wyobcowania społecznego. Można temu jednak zapobiec przez przyjęcie określonej postawy życiowej. Idąc w duchu ekologii, nie tylko działając na rzecz ochrony środowiska, ale przez częste kontakty z przyrodą, międzyludzką życzliwość, w myśl filozofii ekologicznej świat porównywany jest do sanktuarium, w którym człowiek odpowiedzialnie, świadomie włącza się i angażuje do działań na rzecz współżycia wszystkich środowisk⁶.

Dokonując podsumowania powyższego materiału uznać należy, że swoje SOS dziecko agresywne kieruje nie tylko do rodziców, ale także do nauczycieli i rówieśników. Zadaniem dorosłych jest prawidłowa organizacja środowiska i przyjęcie takiego programu współdziałania, którego wynikiem będzie przyjęcie właściwych postaw społecznych, wzajemna akceptacja i empatyczne zrozumienie uczuć wszystkich stron w triadzie nauczyciel - dziecko - rodzice.

Bibliografia:

- Domka L. *Kryzys środowiska a edukacja dla ekorozwoju*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1998.
- Filipczyk H. *Poznaj swoje dziecko*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1988.
- Frączek A. *Z zagadnień psychologii agresji*, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa 1975.
- Goleman D. *Inteligencja Emocjonalna*, Media Rodzina, Poznań 1997.
- Grochulska J. *Reedukacja dzieci agresywnych*, WSiP, Warszawa 1982.
- Gurycka A. (red.) *Podmiotowość w doświadczeniach dzieci i młodzieży*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1989.
- Hamer H. *Klucz do efektywności nauczania*, VEDA, Warszawa 1994.
- Ranschburg J. *Lęk, gniew, agresja*, WSiP, Warszawa 1993.
- Portman R. *Gry i zabawy przeciwko agresji*, Wydawnictwo JEDNOŚĆ, Kielce 1999.
- Siek S. *Struktura i formowanie osobowości*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1986.
- Skorny Z. *Mechanizmy regulujące ludzkiego działania*, PWN, Warszawa 1989.
- Tomaszewski T. *Psychologia*, PWN, Warszawa 1982.

---

⁶ L. Domka, *Kryzys Środowiska, a edukacja dla ekorozwoju*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1998.

Summary

Aggressive behaviour which is unfortunately more and more often displayed on a daily basis by many people around us, is directed at definite people and objects. The intensity of aggression changes with the age and is most intensive in youth. Therefore it is crucial that the educational programme be realized in a preschool period.

Investigations prove that the sources of aggression can be different just like personal impressions, but they can be also media, which are used by a child in an uncontrolled by adults way. The system's formation of aggression it is not finally explained.

The basis of the helping action the levelling the aggression should be made up of the diagnosis of protective team. The settlement of strategy is the educator's task - the uniform front of working - in range of co-operation with parents as well as the planning of his/her own work. Family environment has to follow a well known system of punishments and prizes, to encourage the child to independent problem solving of life in conditions of full acceptance and rational love. Teacher, however, as a representative model of ingressive behaviour, should follow the principles of subjectiveness and assertiveness, try to reach the determinants of own professional ideal, analyse, educate his/her own emotional intelligence, "to listen intently to people". The discovery of the child's ways to limit his/her school duties by means of e.g. contact with nature, education towards ecology, attitude towards reception and creation of culture seems to be very essential at his point.